

OSMANLI SAVUNMA VE LOJİSTİK SİSTEMLERİ BAĞLAMINDA 1828-29 SAVAŞININ OKUNMASI*

THE ANALYSIS THE WAR OF 1828-29 IN THE CONTEXT OF OTTOMAN DEFENSE
AND LOGISTICS SYSTEMS

1828-29 ГОДЫ: АНАЛИЗ ВОЙНЫ В КОНТЕКСТЕ ОСМАНСКИХ
ОБОРОНИТЕЛЬНЫХ И ЛОГИСТИЧЕСКИХ СИСТЕМ

Levent KÜÇÜK*

ÖZ

XIX. yüzyıl Osmanlı- Rus savaşlarında belirleyici unsur sadece Osmanlı ordularının modernize edilemeyişi ve askeri teknolojilerini yenilemeyişi değildir. Rakibi Rus ordularının teknik, taktik ve psikolojik harp unsurları bakımından kendilerini geliştirmiş olmaları da önemli bir faktördür. 1768-74 savaşı sonrası imzalanan Küçük Kaynarca barışı ile Rusların Karadeniz ve Kafkasya bölgesine olan ilgisinin giderek bir stratejiye dönüştüğü bilinmektedir. Özellikle Karadeniz'in doğu kıyılarında elde ettiği üstünlük sonucu Kafkasya siyasetinde daha başat bir rol üstlenmeleri kaçınılmaz olmuştur. Bu süreçte özellikle güney Kafkasya'daki iki Müslüman devlet olan İran ve Osmanlı'ya karşı elde ettiği iki önemli zafer ile bölgenin hâkim aktörü konumunu güçlendirmiştir. Rusların güney Kafkasya bölgesindeki hâkimiyetlerini peçinleyecek olan 1828-29 savaşı daha sonraki 1853-56 ve 1877-78 savaşları için de mihenk taşı mahiyeti arz etmektedir.

Bu çalışmada askeri tarih çalışmaları kapsamında 1828-29 savaşının Osmanlı savunma ve lojistik sistemleri çerçevesinde değerlendirilmesi yapılacaktır. Osmanlı savunma anlayışının değişim ve dönüşüm içerisine girdiği bu dönemde müstahkem kale ve mevkiilerin savunma kabiliyetlerinin artırılmasına yönelik girişimler büyük önem arz etmektedir. Bununla birlikte askeri harcamaların lojistik ve tedarik unsurlarına yönelmesinin savaşların seyrine nasıl yön verdiği sonraki dönem savaşları ile daha iyi anlaşılmıştır.

Mevcut literatürde Rus ordularının stratejik üstünlük ve doğru taktikler ile Osmanlı ordusuna üstünlük kurduğu tezi vurgulanmaktadır. Bununla birlikte Kafkasya cephesindeki savaşlarda

* Bu makale 29-30 Mayıs 2024 tarihleri arasında Türk Tarih Kurumu ve Milli Savunma Üniversitesinin iş birliği ile düzenlenen *Müstahkem Mevkiler ve Kuşatma Muharebeleri* temalı I. Türk Askerî Tarih Kongresinde sunulan sözlü bildirinin genişletilmiş ve gözden geçirilmiş halidir.

* **ORCID:** [0000-0001-8819-7933](https://orcid.org/0000-0001-8819-7933), Doç. Dr., Amasya üniversitesi fen edebiyat fakültesi tarih bölümü, levent.kucuk@amasya.edu.tr

Kaynak Gösterim / Citation / Цитата: Küçük, L. (2024). OSMANLI SAVUNMA VE LOJİSTİK SİSTEMLERİ BAĞLAMINDA 1828-29 SAVAŞININ OKUNMASI. *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi* (64), 1-14. **DOI:** [10.17498/kdeniz.1558407](https://doi.org/10.17498/kdeniz.1558407)

Osmanlı Savunma ve Lojistik Sistemleri Bağlamında 1828-29 Savaşının Okunması

Rusya açısından lojistiğin ciddi sorunlara sebebiyet verdiği bilinmektedir. Erzak tedarikini yerel unsurlardan sağlamanın güçlüğü söz konusu olduğu gibi Kafkasya geçitlerinin güvenli geçişe elverişli olmaması da bir diğer sorun olarak görünmektedir. Bununla birlikte Kür ve Aras vadilerini mevcut kale ve sabit mevzilerle müdafaa etmenin zorluğuna bağlı olarak Rusların süratli ve baskın tipi manevralara daha çok yönelmesinin stratejik açıdan doğruluğuna yönelik bir değerlendirmeye de yer vermek gerekmektedir. Bu savaşta Osmanlı tarafının lojistik yeterliliklerinin durumunu ortaya koymak amacıyla 1828 savaşı öncesinde Ahıska Kalesi ve çevresindeki kalelerin tamir ve teçhiz edilmesine yönelik hazırlanmış keşif defterlerinin incelenmesi düşünülmektedir. Anadolu'nun giriş kapısı konumunda olan bu vadilerin elde tutulması için Osmanlı karar alıcılarının belirledikleri stratejinin ortaya konulması planlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Güney Kafkasya, Ahıska, Kale Tamiri, Savunma ve Lojistik

ABSTRACT

The decisive factor in the Ottoman-Russian wars of the 19th century was not only the failure of the Ottoman armies to modernize and renew their military technologies. The improvement of the Russian armies in terms of technical, tactical, and psychological warfare elements also played a significant role. Russian interest in the Black Sea and Caucasus regions gradually evolved into a strategic approach, particularly after the Treaty of Küçük Kaynarca signed following the 1768-74 war. The advantages they gained on the eastern shores of the Black Sea made it inevitable for Russia to assume a more dominant role in Caucasian politics. Strengthening their position as the dominant actor in the region, they achieved this particularly through two critical victories over Iran and the Ottoman Empire, two Muslim states in the South Caucasus. The 1828-29 war further consolidated Russian dominance in the southern Caucasus.

This study evaluates the 1828-29 war within the framework of Ottoman defense and logistics systems as part of military history studies. During this period, as the Ottoman understanding of defense was undergoing transformation, efforts to enhance the defensive capabilities of fortified castles and positions became significant. However, the wars of the subsequent period highlighted how directing military expenditures toward logistics and supply elements shaped the outcomes of conflicts.

The current literature emphasizes the thesis that the Russian armies established superiority over the Ottoman army with strategic superiority and correct tactics. However, it is known that logistics caused serious problems for Russia in the wars on the Caucasus front. While it is difficult to provide food supplies from local elements, the fact that the Caucasus passes are not suitable for safe passage also seems to be another problem. However, it is necessary to highlight the strategic correctness of the Russians' tendency to turn more to rapid and raid-type manoeuvres due to the difficulty of defending the Kur and Aras valleys with existing castles and fixed positions.

This study aims to examine the reconnaissance books prepared for the repair and equipment of the Akhaltsikhe Castle and the surrounding castles before the 1828 war in order to reveal the status of the logistic capabilities of the Ottoman side in this war. It also investigates the strategy determined by the Ottoman decision-makers for the retention of these valleys, which are the gateway to Anatolia.

Key Words: South Caucasus, Akhaltsikhe, Castle Repair, Defense and Logistics

АННОТАЦИЯ

Решающим фактором в русско-османских войнах XIX века было не только неспособность османских армий к модернизации и обновлению своих военных технологий. Значительную роль сыграло также совершенствование русской армии в технических, тактических и психологических аспектах ведения войны. Интерес России к Черноморскому и Кавказскому регионам постепенно превратился в стратегический подход, особенно после подписания Кючук-Кайнарджийского договора по итогам войны 1768-74 годов. Преимущества, полученные Россией на восточных берегах Черного моря, сделали её доминирующим игроком в кавказской политике. Укрепив свои позиции в качестве ведущего актора в регионе, Россия достигла этого благодаря двум ключевым победам над Ираном и Османской империей — двумя мусульманскими государствами Южного Кавказа. Война 1828-29 годов ещё больше укрепила русское господство в регионе.

В данном исследовании война 1828-29 годов рассматривается в рамках османской системы обороны и логистики, а также в контексте военной истории. В этот период, когда османский подход к обороне претерпевал изменения, усилия по укреплению оборонительных способностей замков и укреплений приобрели большое значение. Однако войны последующего периода показали, как перераспределение военных расходов в сторону логистики и снабжения повлияло на исход конфликтов.

Исследование подвергает критике широко распространённую в литературе точку зрения, согласно которой русская армия превосходила османские войска благодаря стратегическим преимуществам и правильной тактике. Анализируется стратегическая обоснованность применения русскими армии быстрых и налётных манёвров, вызванных трудностью обороны долин Куры и Аракса существующими замками и укреплениями. Кроме того, для изучения логистических возможностей османской стороны планируется анализ разведывательных записей, подготовленных для ремонта и оснащения Ахалцихского замка и окружающих укреплений до войны 1828 года. Также будет изучена стратегия, разработанная османскими руководителями для удержания этих долин, являющихся воротами в Анатолию.

Ключевые слова: Южный Кавказ, Ахалцих, ремонт замков, оборона и логистика

Giriş

Osmanlılar XVIII. yüzyıla kadar genellikle kaleleri savunma unsuru olarak değil lojistik ve tedarik için tahkim etmeyi tercih etmişlerdir. Burada merkezden uzak vilayetlerin korunması ve önemli miktarda asker bulundurma gerekliliğinin zorluğu belirleyici olmuştur. Ancak XVIII. yüzyıl ile batıda ve doğuda güçlü rakiplerin varlığı neticesinde bu bölgelerdeki kale ve yapıların tahkim edilmesi politikası daha rasyonel ve cazip gelmeye başlamıştır. Bu stratejik yaklaşım değişikliği beraberinde Osmanlı ordusunun mimar ve mühendis kadrolarıyla birlikte kale ve tahkimatlar için plan ve projeler hazırlamasını gerektirmiştir. Mimarbaşının riyasetinde Hassa Mimarlar Ocağı bu faaliyetler için yetkilendirilmiştir (Engin, 2022, s.381). Henüz kuşatma savaşları askeri etkinliklere egemen durumdadır. O nedenle muhabere meydan savaşlarının azaldığı bu dönem için savunma sanatını teknolojiye uyarlamak suretiyle kale ve kuleler birbirlerine eklenmiştir. 1828 savaşının cereyan ettiği Kafkasya ve Gürcistan sahasında yüksekliği 20-30 metreyi bulan kule şeklindeki tahkimat usulleri yaygın kullanım özelliği göstermektedir.

Osmanlıların XVII. Yüzyıl başlarından itibaren klasik sayım usullerini terk etmesi sonrası eyaletlerin gelir ve idaresinin yönetiminde de bozulmalar yaşamaya başlamıştır. Buna bağlı olarak beylerbeyiler ve mahalli nüfuz sahibi kişilerin beslediği kapı halkı unsurlarına devletin bağımlılığı iyice artmıştır. İltizam sisteminin ömür boyu haline getirilmesi sonucu daha fazla

Osmanlı Savunma ve Lojistik Sistemleri Bağlamında 1828-29 Savaşının Okunması

gelir toplama beklentisi içinde olan hükümet bu beklentinin sadece yüzde onluk kısmının karşılandığını görmüştür. Artık Hazine-i Amire'ye ulaşmayan gelirler eyaletlerin seçkinleri ve bazı kazanç sahipleri arasında paylaşılmaya başlanmıştır. Bu durum merkezi hükümetin şahsi ordulara ve nüfuz merkezlerine sahip ayanlara daha fazla özerklik tanıdığı âdem-i merkeziyet politikalarının artık vazgeçilmez hale geldiğini de göstermektedir (Agoston, 2012, s. 245).

Osmanlı Devleti açısından doğuda İran tehdidi zayıflamakla birlikte yerini daha büyük ve tehlikeli bir güç olan Rusya'nın alması bu bölgedeki askeri güç ve lojistik unsurlarının devamlı teyakkuzda bulundurulmasını gerektirmiştir. Rusya'nın XVI. yüzyıldan itibaren Kafkaslara doğru yayılan tehditkâr tutumuna karşın önlem almak amacıyla, doğu sınırlarında Kars, Ardahan, Poti, Ahıska, Batum ve Soçi gibi vilayetlerde tabyalı tahkimat yapıtırma yoluna gitmiştir (Ülkü, 2005, s.10-11). Askeri mimarinin gelişmiş döneminde ileri taşan istihkâm çıkıntılarına "tabya" adı verilmiştir. Duvarların iç tarafında kemerli gözler veya nişler de bulunabilir. Kapı veya köprüyü koruyan kuleye siperli kale önü veya "hisarpeçe" denir (Eyice, 2001, s. 234-242). Bu tabyalar arasında Ahıska'da Telli tabya en bilinenidir. Kars'da olanlar Kanlı, Fevzi Paşa ve Hafız Hakkı Paşa tabyalarıdır. Yine Ardahan bölgesinde ise Emiroğlu, Ahali ve Ramazan tabyaları da aynı türden yapılardır. Doğu sınırlarında düzenli Rus birliklerine karşı yapılan tabyaların yanı sıra, Kars'ın Yahnılar tepelerindeki siperler ve Zivin köyündeki Horum tepesi toprak mevzileri ile de mukabele edilmeye çalışılmıştır.

1828-1829 Osmanlı Rus savaşlarının cephe durumlarına geçmeden önce Osmanlı hükümetinin hem İran savaşları hem de Rus savaşları için bölgedeki savunma üssü konumundaki hudud kaleleri için yaptığı harcama ve faaliyetler hakkında bilgi vermek yerinde olacaktır. İnşaat organizasyonları, tayinat ve maaşlar en önemli giderler olarak görülmektedir. Kale ve tabya tahkimatı ile başlayan askeri organizasyon ile devam eden savunma tedbirlerinin beklenen başarıyı getirip getirmediği sorusu yanıt bulmuş olacaktır.

I. Savunma Tedbirleri Kapsamında Kale Tamir ve Tecdid Faaliyetleri

Osmanlı Devleti Küçük Kaynarca Barışından itibaren Kafkaslara ve Anadolu cihetine yönelik Rusya'nın tehditkâr tutumunu bildiği için bu bölgedeki önemli kale ve mevzileri güçlendirmeye yönelik bir çaba içerisinde olmuştur. Özellikle Rusya- İran muharebelerinin cereyan ettiği sahaya çok yakın bir konumda olan Ahıska, Kars ve Ardahan kaleleri ile tabyalarının tamiri ve güçlendirilmesi için ekonomik koşullarını zorlamıştır. Zaten bölgedeki bazı kaleler Kaçar hanedanının bölgeye yönelik saldırgan tutumları nedeniyle 18. yüzyıldan itibaren tahrip edilmiş durumdadır.

Osmanlı yöneticileri bölge savunma organizasyonun önemli kaleleri olan Ahıska, Kars ve Ardahan kalelerini tamir ettirip güçlendirmek için Hassa Mimarlar Ocağından bir heyeti bölgeye göndermiştir. Bu heyetin hazırlamış olduğu keşif ve muayene defterinde tamirat işlerinin tür ve çeşidinin yansısı mali boyutunu gösteren cetveller de yer almaktadır. Bu kayıtlar defterdarlık bünyesindeki Büyük ve Küçük kale defterleri ile Başmuhasebe Kalemine bağlı olan Bina Emin defterleri arasında yer almaktadır. Bu defterler şunlardır.

- 1- **Ahıska Kalesi Bina Keşif Defteri:** Kale Mimarlığı tabiri XVIII. yüzyılın başından itibaren Osmanlı Hassa mimarlığı bünyesinde kurulmaya başlamıştır. Bununla birlikte tamamen teknik bir kadro olan Kıl'a Nezaretinin aynı tarihlerde kuruluşu tamamlanarak yüksek payeli bir memuriyet haline dönüştürülmüştür (Dündar, 2000, s.52). Ahıska Kalesi için gönderilen heyetin hazırlamış olduğu defterin kayıt tarihi 6 Ekim 1827'dir. Heyette Hassa Mimarlarından Es-Seyyid İbrahim Reşid, Hendese-i Hümayun'dan Mehmed Niyazi Halife yer almıştır. Ayrıca Cafer Paşa, Hasan Bey

- ve Ahıska Topçubaşısının yanı sıra erbab-ı vukuftan olan kişiler de heyette bulunmaktadır (BOA. D.BŞM. BNE.d, 16338).
- 2- **Kars Kalesi Bina Keşif Defteri:** Kale muhafızı olarak Salih Paşa görevlendirilmiştir. Kalenin keşif ve muayenesini yapan hassa mimarlarından İsmail Kemali Bey raporunda mühimmat depoları, asker odaları ve tabyaların tamire muhtaç olduğunu vurgulamıştır (BOA. D.BŞM. BNE.d, 16319).
- 3- **Ardahan Kalesi Bina Keşif Defteri:** Mühendis Ahmet Murad Bey ile mimar Seyyid Abdulkadir Efendi kalenin iç ve dış kesimlerinde tamir ve teccide gereksinim olduğunu raporlarında belirtmişlerdir. Onların keşif ve muayene işlerine kale muhafızının yanı sıra erbab-ı vukuf ve kazanın idarecileri de katılmışlardır. Yapılan keşif çerçevesinde yeni tabyalar inşa edilmesi planlanmıştır. Aslında Ardahan kalesi Rusya'nın İran ile giriştiği harpler esnasında olası Rus saldırısı için güçlendirilmiş ancak bazı kısımları masrafların çokluğu nedeniyle tamamlanamamıştır. Birun ağası payeli Çıldır Valisi Mehmed Nuri Paşa ve Enderun Ağası Mustafa Paşa dışında mimar ve mühendislerden oluşan heyet Ardahan kalesinin tamir ve teccidi için 25.699 kuruş, tabya ve siper inşası için 114.129 kuruş toplamda 139.839 kuruş bütçe belirlemişlerdir. Ayrıca kalede bulunan 23 toptan 9 tanesi için kundak, 14 tanesi için mühimmat gerektiği dile getirilmiştir. Bunların balyemez, şahî ve kobuz toplarından oluştuğu raporda yer almıştır (BOA. C.AS. 882/37890).

Ahıska Kalesinin tamir edilecek bölümleri, iç kale, dışkale, zahire ambarı, kule ve tabya tamiri, Asâkir-i Mansure için kışla yapımı ile kale ve tabyalara konuşlandırılacak top bahası olarak altı başlıkta tahmini bütçe şeklinde kaydedilmiştir. Bu tamir ve inşa esnasında kullanılacak malzemelerin isimleri, ölçüleri ve miktarlarına da yer verilmiştir. Keşfi yapılan mahaller ve kullanılacak malzemeler ifade edildikten sonra hesaplanan maliyet her bir birim için ayrı ayrı kaydedilmiştir. Ahıska kalesinde Asâkir-i Mansure taburlarının kışlakları için büyük bir meblağ ayrılmıştır. Kalede ne kadar Asâkir-i Mansure birliği bulunduğu ilişkin bir kayda rastlayamadık. Bununla birlikte bir binbaşı ve bir yüzbaşı odası planı ile 300 kişilik nefer odası inşası taburun tahmini sayısı hakkında bir fikir vermektedir.

Kars kalesi de bu dönemde tamir ve yenilenme programına alınmıştır. Kaledeki saraydan başka Asâkir-i Mansure odalarının inşa ve tamiri ile cephan ve mühimmat depolarının tamirinin yanı sıra Kale-i Hakânî'nin tamiri için üç kategoriden oluşan bir keşif raporu hazırlanmıştır. Rapor Kars-ı Erzurum valisi Şerif Mehmed Paşa tarafından imzalanmıştır.

Tablo-1. Ahıska Kalesinin Tamir ve Teccid Olunacak Mahalleri ve Masrafları (6 Ekim 1827)

Sıra	Kısım	Akçe	Kuruş 1/120
1	İçkale Tamiri İçin	2.819.100	23.492,5
2	Dışkale Tamiri İçin	1.237.694	102.305
3	Zahire Anbarı İçin	4.665.600	38.880
4	Kule ve Tabya Tamirleri	6.970.000	58.083
5	Asâkir-i Mansure kışlakları İçin	55.462.800	462.190
6	Kale ve Tabyalara Lazım Olan Top Bahası	864.000	7200
	toplam		692.151 kuruş

Tablo-2. Kars Kalesinin Tamir ve Teccid olunacak Mahalleri ve Masraflar (25 Mart 1825)

Osmanlı Savunma ve Lojistik Sistemleri Bağlamında 1828-29 Savaşının Okunması

Sıra	Kısım	Akçe	Kuruş 1/120
1	Saray ve Asakir odalarının İnşa ve Tamiri olunan kısımları için	8.962.100	74.684
2	Cebhane ve mühimmat depoları ile tabyaların tamiri için	1.251.000	10.425
3	Kale-i hakânî tamir ve inşası için	3.436.905	28.640
		toplam	113.758

II. 1828-29 Osmanlı-Rus Savaşı ve Stratejik Özelliği

Osmanlı ve Rusya devletlerinin 1828-29 savaşındaki stratejik durumlarını içinde buldukları siyasi yapı bize göstermektedir. Osmanlılarda hükümdarlarının otoritesini sınırlayan bir adem-i merkezîyetçi yapı bulunmaktadır. Rus devleti ise kaynaklar ve askeri gruplar üzerinde mutlak bir kontrole sahip olan merkezi ve otokratik bir yönetim görünümündedir. Osmanlı devletinin adem-i merkezîyetçi karakteri savaş işlerinin özelleştirilmesi, girişimci olarak asker toplayan zümrelerin ortaya çıkışı gibi geniş bir bağlam üzerinden değerlendirilmelidir (Agoston, 2012, s. 264). Mesela İbrahim Müteferrika Osmanlı ordu ve kurumlarının modernleştirilmesi yolunda uygulanacak reform programının taslağında Hristiyan ordularının özelliğine yer vererek şu hususlarına dikkat çekmiştir. “Hristiyan ordularının yapı, iyi nizami, piyade, süvari ve zırlı askerlerin dengeli dağılımı ve bu gruplar arasındaki mükemmel iş birliğini gösteren bir hüviyet arz etmektedir.” Bununla birlikte 19. yüzyıldan itibaren Avrupa’dan getirilen askeri uzmanlar teçhizat, taktik ve strateji transferi gerçekleştirmek suretiyle Osmanlı ordusunun iyi silahlanmasına, iyi eğitim görmesine ve savaşlarda etkin olmasına katkıda bulunmuştur (Quataert, 1997, s. 891).

Ayrıca Müteferrika askerlere verilen eğitim, talim ve disiplindeki üstün metotlar, birliklere her ay okunan askeri kural ve kanunlar, düzen ve disiplini sağlayan yüksek subay oranı, liyakate bağlı terfi imkanı, üst komutanın yeterliliği, kampların düzeni ve savunulması, askeri istihbarat ve karşıt istihbarat, geometrik şekilli birlik oluşumu, savaşlarda karışıklığı ve firarları önleyen üniforma kullanımı, kesintisiz ateş gücü sağlayacak yayılım usullerinin Osmanlı ordusuna tatbik edilmesinin zaruretini ortaya koymuştur (Agoston, 2012, s. 265). Bu sayılan hususlar Osmanlı ordusu modernize edilecekse göz ardı edilmemesi gerekenler olarak sıralanmıştır.

Müteferrika’nın Türk kuvvetlerinin çağdaştırılması gereği üzerine vurgu yaptığı gibi Moltke’de Türk askeri kuvvetleri ile ilgili tespitleri bulunmaktadır. Moltke 1828-29 Osmanlı Rus savaşı ile ilgili gözlemlerine dayalı olarak aktardığı bilgilerde Türk kuvvetlerinin topçuluk teknolojisinde önemli mesafeler aldığına vurgu yapmakla birlikte top çaplarının ve mermilerinin ise rakibi Avrupa devletlerinin imal ettiklerinden daha kötü bir standartta olduğuna değinmiştir. Top ve mermi teknolojisi bu yüzyıldaki savaşlar için belirleyici bir unsur durumundadır. Bununla birlikte Osmanlı sefer lojistiğinin klasik dönem sonrası eski hareketlilik ve organizasyon kabiliyetinde olmadığı hususuna da dikkat çekmiştir. Bununla birlikte Türk ordusunun süvarileri Rus ordusuna kıyasla daha işlevsel roller üstlenme yeteneği göstermektedir. Ordu için güzergâh yollarının açılması, ordu karargahının korunması ve düşman unsurlarını takip etmede kullandıkları metotlar itibarıyla Rus ordularından daha organize (Moltke, 2023, s. 25-26). Ana karargâh Gümrü ve Tiflis’den gelecek silah ve mühimmatlar için Rus ordusu daha çok bölge unsurlarından hayvan tedarikine başvurmakla birlikte kendi yük hayvanlarını etkin bir şekilde kullanma yoluna gitmiştir. Burada özellikle Kadana adı verilen Rus atları tercih edilmiştir. İri hantal yapılı olan bu atlar ağır yük taşınımına daha uygundur. Türk ve Kürt atları ise daha uysal, çevik ve dayanıklıdır. Sarp ve engebeli arazilerde manevra kabiliyetleri yüksektir. O nedenle Türk süvarilerinin etkinliğinde at önemli bir unsur olmuştur.

Savaş sırasında Tiflis merkezli olarak haberler sunan bazı gazetelerin Rus ordusunun düşmanı olan Türk kuvvetleri hakkında bazı önemli bilgiler verdiği görülmektedir. Bu yazılarda Türk kuvvetlerinin savaşıma vasıfları, cesaretleri ve vatan savunmasına olan inançları vurgulandığı gibi okuyucularına ne kadar güçlü bir düşmanla hangi koşullarda savaşıldığı gerçeği de gösterilmeye çalışılmıştır (Kavrelişvili, 2022, s.14). Rusya'nın Kafkasya operasyonları için lojistik ciddi sorunlar içermektedir. Kuvvetleri için gerekli olan erzağın esas olarak geçimlik bir ekonomide çok az şeyi olan yerel nüfustan talep edilmesi ya da onlara bağımlı olunması büyük bir risk taşımaktadır. Bu tedarik usulünde kuzeyden güneye doğru inen birlikler için dağlar ve geçitler tehlikeli bir güzergâh özelliği göstermektedir (LeDonne, 2004, s.168). Bu yollar üzerinden erzak ve mühimmatın transferi iklim koşullarının yanı sıra Türk kuvvetlerinin saldırılarına da maruz kalma ihtimalinden dolayı risklidir. Bu nedenle Poti'nin ele geçirilmesi Kırım ve Azak limanlarından Kafkasya ordusuna ulaştırılacak erzak ve mühimmat için güvenli bir deniz yolu açılmasında büyük bir önem arz etmektedir.

Rusya açısından büyük askeri birliklerin Güney Kafkasya'ya taşınması ve buldukları alanlarda beslenmesi ve ikmal kaynaklarının seferber edilmesi oldukça zahmetli ve pahalı bir iştir. Bu nedenle Kafkas harekâtında Rus ordusu için en kritik hareketler Anapa ve Trabzon limanları üzerinden planlanmıştır. Karadeniz sahil hattının en stratejik askeri üssü durumundaki Anapa kalesi Kuban nehrinin 30 km güneyinde yer almaktadır. Anapa kalesini 1828 yılı mayısında ele geçiren Ruslar buradan daha güvenle Trabzon ve Batum üzerine bir abluka uygulayabilecek ve Kafkasya hareketinin lojistik operasyonunu bu limanlar üzerinden ordusuna ulaştırabilecektir (Erkin, 1940, s. 12). Bundan farklı olarak Anapa'dan Poti'ye uzanan tüm karadeniz sahilleri Ruslar tarafından ilhak edilerek Kuban ile deniz arasındaki Çerkez bağlantısı da kesilmiştir (LeDonne, 1997, s. 121-122). Rusya Osmanlı düzensiz süvari kuvvetlerinin iletişim, ulaşım ve ikmal hatlarını kesmesine engel olmak için de bir plan hazırlamıştır. Bu plan çerçevesinde öncelikle bazı kalelerin ele geçirilmesi sağlanacak ve Kafkas Kolordusunun daha avantajlı bir konum elde etmesine fırsat yaratılacaktır (Keçeci, 2016, s. 227).

Rus Çarlığı'nın düşüncesine göre Kafkasya'nın ilhaki için önemli bir stratejinin uygulanması gerekmektedir. Ancak bu stratejiyi hazırlayanlar Kafkasya coğrafyasının özelliklerini pek dikkate almadan bu işe girişmişlerdi (Rhineland, 1975, s. 218). Bu harekatta iki aşamalı bir saldırı stratejisi bulunmaktadır. İlk plan Ahıska'dan saldırıya başlanılarak Kars yönünde ilerlemek şeklindedir. Fakat bu ilerleyişte bazı noktalar tehlike arz etmektedir. Yüksek dikkat ve tedbir almak gereklidir. İkinci aşama daha çok sonuç odaklıdır. Esas hedef olan Kars alındıktan sonra Erzurum'a doğru ilerlenerek Anadolu'nun iç kesimleri tehdit altına alınacak böylelikle bu kazanımlara karşı Türk ordusunun herhangi bir karşılık vermesine imkân tanınmadan bir oldu bitti ile Türk hükümeti müzakereye mecbur bırakılacaktır.

Ahıska'nın Kafkasya bölgesinde bulunduğu mevkinin arz ettiği stratejik önem Posof'lu şair Fakiri tarafından şu dizelerle dile getirilmiştir (Kazımov, 2012, s.34).

“Ahıska Gül idi gitti,
Bir ehl-i dil idi gitti,
Söyleyin Sultan Mahmud'a,
İstanbul'un kilidi gitti.”

Bölgedeki Türk kuvvetleri yeniçeri ocağının kaldırılması sonrası temelde iki farklı unsurdan oluşan bir görünüm arz etmektedir. Bunlar Asâkir-i Mânsure birlikleri ile gayrinizami bir hüviyet arz eden yerel paralı kuvvetlerdir. Bunların cesaret ve harp bilgileri

Osmanlı Savunma ve Lojistik Sistemleri Bağlamında 1828-29 Savaşının Okunması

yüksek olmakla birlikte teçhizat ve donanım bakımından oldukça yetersiz olduğu bilinmektedir. Kars, Ardahan ve Ahıska savunması için seraskerlik emrine verilen kuvvetler şu unsurlardan oluşmaktadır.

- 1- Asakir-i Mansure-i Muhammediye birlikleri: Ahıska ve Kars kalesinde küçük tertipler bulunmaktadır. Bölgedeki kalelerde onarım sırasında onlar için odalar inşa edilmiştir. Sadece Erzurum ve Sivas'da Mansure taburları kurulabilmiştir. Ahmet Muhtar'ın aktardığına göre ülkede 60 bin civarında olan birliğin sadece 6 bin kadarı Kafkasya cephesinde yer almıştır.
- 2- Nehir-i Amm kuvvetler: Bu kuvvetler cihad anlayışı çerçevesinde kurulan birliklerdir. İlk olarak 1828 yılında Anapa savunması için Canik, Trabzon, Ordu, Rize, Gümüşhane vilayetlerinden 5290 kişi toplanmıştır. 1829 yılında ise Kars ve Ahıska'nın düşüşü sonrası ikinci kez bu usule başvurulmuştur. Bu sefer Kayseri, Erzincan, Bayburt ve Erzurum vilayetlerinden yaklaşık 2700 kişi toplanabilmiştir. Bu kuvvetlerin toplanması ve cepheye sevkleri de önemli bir sorun teşkil etmektedir.
- 3- Laz ve Kürt aşiretlerden toplanan kuvvetler: Savaşın ilk yılı olan 1828'de Canik, Rize, Livane ve Görele bölgesinden 3300 kişilik bir gönüllü- ücretli birlik toplanmıştır. 1829 yılında ise Salih Paşa Trabzon ve Rize sahasından 8650 kişilik bir kuvvet toplama başarısı göstermiştir. Bu birliklerin silah ve mühimmatlarını kendileri temin ettiklerinden dolayı diğer merkezi kuvvetlere nazaran daha donanımlı oldukları görülür.
- 4- Kafkas kabileleri Çerkez ve Abhaz gruplardan oluşturulan kuvvetler: Selimpaşazade Ahmet Bey emrine yaklaşık 4000 kişilik bir çerkez kuvvetin katıldığı bilinmektedir. Ayrıca kafkas kabileleri ile Tatar hanlarının gaza ve cihad çağrısına olumlu yanıt vererek Osmanlı ordusuna kuvvet gönderdiklerini de zikretmek gerekir.

Şark Seraskeri Erzurum Valisi Galip Paşa'dır. Trabzon valisi olarak ise Çeçenzade Hasan Paşa görev yapmaktadır. Sivas valisi Köse Mehmed Paşa ise kuvvetleri ile Erzurum ve Kars savunması için destek kuvvet olarak vazifelendirilmiştir. Asya'daki Rus ordusu kumandanlığı için General Mençikov en güçlü aday olmasına rağmen İran harplerindeki taktiksel başarılarından dolayı General Paskeviç tercih edilmiştir. Çar Nikola onu Asya orduları genel komutanlığına atamıştır. Galip Paşa Kars'ın Rus kuvvetleri tarafından işgal edilmesi üzerine azledilmiş yerine Kars muhafızı Salih Paşa atanmıştır. Ahmet Paşa Acara bölgesindeki kuvvetlerin kumandanı olarak Ahıska'yı muhasara eden Rus kuvvetlerine karşı yürümüştür. Kayaoğlu kumandasındaki bir kuvvet ise Gori'de bulunan ihtiyat Rus kuvvetlerinin kontrolü ile vazifelendirilmiştir. Muravyef ve Borçov isimli generaller ise Ahıska'yı muhasara eden Ahmet Paşa kuvvetlerine karşılık vermek üzere vazifelendirilmişlerdir.

Osmanlı Ordusu 1821-1823 arasındaki İran savaşlarında oldukça yıpranmıştır. Savaş devam ederken Kars Muhafızı Osman Paşa'nın savunmasını güçlendirmek amacıyla asker taleplerine Divriği ve Tercan sancaklarının ücretli askeri unsurlardan 2000 kadarı sevk edilmiştir. Kars savunması için top, topçu birlikleri ve top ustaları talepleri yine payitaht'tan istenmiştir (Boyacı, 2019, s.11). 1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşının şark cephesinde oluşan top ve topçu ihtiyaçları da başkent İstanbul'dan karşılanmıştır. Başkentten gönderilenler yetersiz kalınca Kars ve Erzurum esnafına top ve tüfek imali için sipariş verilmiştir.

Rus saldırısı kara ve deniz kuvvetlerinin müşterek harekâtı ile başlamıştır. Harekatın başarısı için denizden Trabzon ve Batum limanlarının kontrolü önem arz etmektedir. Bu liman kentlerinden hem Ahıska yönünde hem de Ardanuç, Ardahan, Göle ve Kars yönünde birliklere iaşe kaynakları ulaştırılabilecektir. Kars ve Göle ovalarının zengin otlaklarının bahar aylarından itibaren esas karargâhtan uzaklaşan Rus ordusu için uygun koşullar

sağlaması yanında iaşe ve lojistik kaynaklara ulaşma bakımından elverişli bir konumu bulunmaktadır.

Rus ordularının saldırı stratejisi böylesine büyük ovaların kuleler ve sabit mevzilerle savunulamayacağı tezi üzerine odaklanarak bölgeye giriş ve çıkışı kontrol eden tahkimli mevzilere yönelik yüksek ateş ile başlamıştır. Osmanlı savaş stratejisi ise kuvvetlerinin bir cephe savaşında Ruslara karşı başarılı olma şansının daha düşük olmasından dolayı kale ve tabyaların tahkimatlarını güçlendirmek suretiyle sert bir savunma organizasyonu benimseyerek Rus ordularının tedarik ve iletişim için şehir ve kasabaları kuşatması esnasında onları zamanlama açısından sıkıntıya sokmak esasına dayanmaktadır.

Rus karar alıcılarına göre Kür vadisinin dar bir boğazla düğümlendiği Ahıska; yine Çoruh vadisinin giriş ve çıkışındaki Yalnızçam ve Ardanuç geçitleri ile Kars, Çıldır ve Alacadağ geçidi üzerindeki mevziler ablukaya alınır ve buralara gelecek yardımlar engellenirse şehir ve kalelerin düşmesi kaçınılmaz olacaktır.

Kars Kuşatması

Rus kuvvetleri Gümrü'den Arpaçay'ı izleyerek Kars'a doğru gelmişlerdir. Ardından Aras Nehri takip edilmek suretiyle Erzurum'un alınması için mevcut geçitlerin kontrolü sağlanmıştır. Tiflis ve Gori güzergahını takip eden diğer Rus kuvvetleri Kür Nehrini ters yönde takip ederek Ahıska ve Ardahan'a geldikleri takdirde Erzurum ve Kars artık daha kolay bir şekilde ablukaya alınabilecektir. Rus askeri hareketinin lojistik üssü olan iki merkez ise Tiflis ve Erivan şehirlerinde kurulmuştur. Tüm lojistik operasyonlar bu iki şehirden sağlanmıştır.

Buna mukabil Osmanlı imparatorluğu ise şark cephesinin lojistik üssünü Erzurum olarak belirlemiştir. XVI. yüzyıl İran harplerinden beri tüm komuta kademe faaliyetleri Erzurum üzerinden yürütülmüştür. Erzurum -Kars arasındaki yollar şark cephesinin en stratejik mevkiilerini birbirine bağlamasından dolayı önemlidir. Erzurum ve Kars şehirleri birbirlerine üç farklı güzergâh üzerinden bağlanmaktadır. Her üç yolun da Soğanlı Dağının üzerinden geçtiği bilinmektedir. İlk yol Yeniköy- Çakırbaba- Hünkârdüzü- Çıpaklı arasında uzanmaktadır. İkinci yol Micingerd- Sarıkamış- Karaorgan yönünü takip etmektedir. Üçüncü yol ise Hamanlı yolu olarak adlandırılmaktadır.

Bu yollar üzerinden Kars'a ulaşan birlikler ve iaşe arabaları Ahıska'ya, Çıldır gölü ve Kür vadisini izleyen dar geçit yollarını izleyerek ulaşmaktadır. Bu cephedeki Türk kuvvetlerinin savunma pozisyonu Rusların 1827'de İran'dan Türkmençay antlaşması ile elde ettikleri Revan ve Nahcivan hanlıklarının arazilerine göre belirlenmiştir. Yani bir anlamda Anapa'dan başlayıp Çürüksu, Faş, Ahıska, Ahılkelek, Kars ve Beyazıt'ı içine alarak Van Gölü çevresine doğru bağlanan hat Rusya'nın yeni yayılım sahasını oluşturmuştur. Buradan hareketle şunu da söylemek gerekir. Bir şehrin savunmasında ön plana çıkan yöntemler, savaşın nasıl sona ereceği ile ilgili önemli ipuçları da sunmaktadır. Yani Türk kuvvetlerinin bölgeyi savunurken uyguladığı savunma yöntem ve taktiklerinin başarılı olabilmesi için eldeki kaynaklar ile coğrafyanın avantajlı ve dezavantajlı konumunu birlikte ele alıp almadığını yanıtlanması gerekir. Mesela Türk kuvvetleri cephedeki çarpışmalar sırasında bazen kapanmakta bazen açılmakta ve sonrasında dağılmaktadır. Ancak kısa sürede tekrar toparlanabilmektedir. Ancak bunu savaş içgüdüsüyle değil komutanlarının isteğiyle yapmaktadırlar. İşte bu durum savaşı yöneten komuta kademesinin liyakat ve cesaretlerinin yanı sıra savaşın cereyan ettiği mekâna vukufuyla ilgilidir. Burada Mustafa Kemal'in "Zabit olmadan savaş kazanılmaz" sözünün ne kadar yerinde olduğu daha iyi anlaşılır. Türk kuvvetleri mecburen bu hat boyunca mevcut olan kalelere askerini dağıtmak zorunda kalmış ve Şark ordusu bu yükü de üstlenmek durumunda olmuştur. Savunmacı bir ordu tehlikede olabilecek her noktayı koruması gerektiği için saldıran taraftan sayısal olarak çok daha güçlü

Osmanlı Savunma ve Lojistik Sistemleri Bağlamında 1828-29 Savaşının Okunması

bir orduyu teyakkuza bulundurmalıdır. Ancak Kafkasya cephesinde durum tam tersi bir görünüm arz etmektedir. Rus kuvvetleri Türk kuvvetlerinden daha fazladır. Gerçi bu durum biraz da başkentın korunması içgüdüsu nedeniyle Rumeli cephesine ağırlık vermek zorunda kalınmasından kaynaklanmıştır (Urquhart, 2014, s. 76).

Kafkasya savunma sisteminin en önemli figürlerinden birisi olan Kars'a 30 km yaklaşan Rus ordusuna karşı Osmanlı kuvvetleri de savunma pozisyonu almıştır. Rus kolordu komutanı Paskeviç Kars'ın önceki kuşatmalarında olduğu gibi kuzeydoğu yönündeki Karadağ tepeleri üzerinden hücum etmeyerek su kaynakları ve otlakların bol olduğu güneybatı istikametini ordugâh yaparak stratejik üstünlüğü ele geçirmiştir. Bu tercih aynı zamanda Erzurum yönünden Kars'a yardım ulaşımını da keseceğinden çok daha önemli olmuştur. Kars kalesi kuşatmasında Rus komuta kademesi düzensiz Osmanlı kuvvetlerinin saldırı ihtimaline karşı kare formasyon şeklinde konuşlandırılmıştı. Fakat bu düzensiz birliklerin Rus ordusuna doğrudan saldırıyı riskli görüp beklemeye geçmeleri üzerine Paskeviç birliklerini sütun formasyonlu olarak konuşlandırmak suretiyle kaleyi yüksek ateş gücü ile dövmeye başlamıştır. Bu plan değişikliği işe yaramış ve Erzurum yönünden gereken desteği alamayan Kars kalesi bir hafta içinde düşmüştür (Keçeci, 2016, s. 236). Kalenin eğitimsiz, zayıf ve kırılğan taşra milisleri ile savunulmaya çalışılması Osmanlı garnizonunun en büyük hatası olmuştur. Bunun yanı sıra kale komutanı Mehmed Emin Paşa'nın Rus tedarik ve lojistik kaynaklarının imhasına yönelik bir strateji yapamamış olmasının yanı sıra kalenin bağlantı yollarını tahrip etmemiş olması da kalenin düşmesinde belirleyici unsurlar olmuştur. Kars'ın düşüşü ile birlikte Osmanlı kuvvetlerinin Ahıska ve Erzurum arasındaki bağlantı güzergahı koparılmış oldu. Bu durum özellikle Ahıska'ya ana karargâh Erzurum'dan iase ve lojistik kaynaklarının sevkiyatını da etkilemiştir.

Ahıska Kuşatması

Rusya'nın Kars sonrası hedefleri Erzurum, Ardahan ve Ahılkelek olmuştur. Önceliği Ardahan ve Ahılkelek'in alınmasına vermek suretiyle diğer savunma üssü konumundaki Ahıska'ya ulaşmak yeni strateji olmuştur.

Rus ordusu Ahıska üzerine bir saldırı planlarken bunu Kars ve Ardahan yönünden yapmanın bazı riskler taşıdığını görmüştür. Bu hat üzerinde 25-30 km mesafelerle konumlandırılmış olan kaleler gelen Rus kuvvetlerinin yönünü ve miktarını ana savunma noktalarına haber vereceklerinden dolayı farklı bir güzergâh izlemek durumunda kalınmıştır. Paskeviç stratejisini önce Akbaba dağı yanındaki geçitlerden kuvvetlerini Kars yaylalarına ulaştırmak ve ardından Ahılkelek yönüne sevk etmek suretiyle değiştirmiştir. 16-23 Temmuz tarihleri arasında Kars -Ahılkelek zorlu yürüyüşüne başlamıştır. Aslında bu tarihlerde Kars-Ahılkelek arasında top ve süvari birliklerin yürüyüşüne elverişli bir yol bulunmamaktadır. Bu nedenle gecikmeli bir harekât planı yapılarak bu güzergahın güvenli olup olmadığı kontrol edilmiştir. Bunun yanı sıra orduda meydana gelen veba salgını Ahılkelek harekâtının gecikmesine sebep olmuştur. Ardından Türk ordusunun dikkatini başka tarafa çekmek için küçük bir müfrezeyi Erzurum yoluna yürüyüşe çıkarmıştır. Ancak Türk kuvvetleri bunun bir aldatmaca yürüyüşü olduğunu anlamışlardır. Bununla birlikte Rus kuvvetlerinin harekât güzergahındaki yürüyüşüne devam ettiği bilinmektedir. Osmanlı kuvvetlerinin Ahılkelek Sancağı'nda Muti Bey görev yapmaktadır. Kalede 1500 civarında Karapapak Türk kuvvetleri de bulunmaktadır. Yaklaşık 1500 kişilik Laz ücretli müfrezesi ise kaleyi korumak üzere ihtiyat birliği olarak bulunmaktadır. Paskeviç Ahılkelek'in alınması için Albay Burtsov'u görevlendirmiştir. Yoğun bir çatışma sonrası kale Rus kuvvetleri tarafından ele geçirilmiştir. Bu muharebede eski Çıldır valisi Selim Paşa'nın oğlu Ferhat Paşa da şehit olmuştur. Sancakbeyi Muti Bey, Müftü Efendi ile üst düzey askerlerden esir düşenler olmuştur. 11 top ve çok sayıda silah ve cephan Rusların eline geçmiştir. Paskeviç kuvvetleri bu güzergahı

kısa zamanda kontrol altına almayı başarmış ve sonrasında Hirtviz kalesini de ele geçirmiştir. Kazandığı zaferin müjdesini komutanlarına haber verirken General Paskeviç, ele geçirilen şehirlerin Rusya için çok önemli ekonomik ve stratejik faydalarına dikkat çekmiştir. Ayrıca Kars şehrinin Rusya'nın lojistik merkezi haline getirilmesi ile birlikte İran ve Bağdat güzergahındaki ticaretin kontrolünün de mümkün olabileceğini eklemiştir (Çaycıoğlu, 2018, s. 133).

Bununla birlikte Ahıska yönüne kuvvetlerini kaydırmak isteyen Rusların alternatif bir güzergâh olan Yalnızçam- Şavşat- Posof hattını “yörede Top Yolu olarak bilinir” kullandıklarını, Türk kuvvetlerine beklemediği bir cihetten saldırmak suretiyle kısa sürede sonuç almak istediklerini hareketin gidişatı göstermektedir. Ayrıca bölgedeki yerli gayrimüslim unsurların da bölge coğrafyasına ilişkin olarak bu hareket sırasında kılavuzluk yaptığını söylemek mümkündür. Bunun yanı sıra savaşın devam ettiği esnada iaşe ve mühimmat nakliyesinde kullanılan yolların dışında eski patika yolların tercih edilmesinin bir zorunluluk olduğunu söylemek gerekir (Özcan, 2014, s.61).

Rusya hem Kars- Arpaçay ve Çıldır Gölü kıyısından bir güzergahı takip ederek hem de Ardahan'ın alınması sonrası Yalnızçam Dağlarının Arsiyan dağı ile birleştiği geçit üzerinden bir kuvveti Ahıska yönüne tüvane ederek bilmediği coğrafyanın riskli yollarını aşmak için farklı bir strateji kullanmıştır. Bunun akabinde Ahıska kalesinin kontrolünü amaçlayan iki ordu Posof çayının eteklerinde karşılıklı olarak konuşlanmıştır. Ancak ilk saldırı Ruslar tarafından yapılmıştır. Ardahan yolunu ve ikmal kaynaklarının bulunduğu depoları korumakta olan Türk kuvvetlerine karşı saldıran Ruslar top atışlarıyla hücum etkinliklerini artırmak suretiyle Türk kuvvetlerini kaleye çekilmek durumunda bırakmışlardır. Bu mevzi muharebesi esnasında Türk kuvvetleri nizam birliklerinden önemli bir miktarını kaybetmiştir. Aynı zamanda gayrinizami Laz ve Kürt birliklerinin kale ile bağlantıları kesilmek suretiyle bölgedeki hayvan ve ikmal kaynakları Rusların eline geçmiştir. Buna mukabil Rusya'nın Kafkas kolordusu taktik manevralar ve hareket kabiliyeti bakımından Osmanlı ordusuna nazaran daha iyi bir pozisyonunda olduğundan dolayı Anadolu yönünde ilerlemesi daha hızlı olmuştur.

Ahıska kalesine gelmekte olan iaşe ve ikmal kaynaklarının Ruslar tarafından engellenmesi kalenin Rus kuvvetlerinin eline geçmesini hızlandırmıştır. Kale koruyuculuğu üstlenmiş olan kuvvetlerden birisi Lazistan sahası ücretli askerleridir ki bunlardan Livaneli Ali Bey komutasındaki bir müfrezeye Ahıska ahalisinin cansiperane mücadelesine rağmen iaşe ve yardım kuvvetlerinin gelemeyişi sonrası kaleyi gündüz vakti terk ederek Ahıska ahalisini kaderiyle baş başa bırakmıştır. Ahıska'daki Köse Mehmet Paşa'ya bağlı kuvvetler ile Acaralı Ahmet Paşa'ya bağlı birliklerin hem çatışmalarda hem de firarlar neticesinde sayısı oldukça azalmıştır. Rize'den gelen Tuzcuzade askerleri dahi dağılıp bölgeyi Rus kontrolüne terk etmişlerdir.

Rusya'nın Kafkasya komuta kademesi hareket birliklerinin böylesine büyük ve arazi değişkenlikleri içeren bir coğrafyadaki yürüyüş kabiliyetinin ve gerekli savaş teçhizatının nakliyesinin kolay olmayacağı düşüncesinden hareketle ani manevralar yapabilen küçük birlikleri kullanmayı tercih etmiştir. Arazinin dağlık ve zorlu koşullar içermesi nedeniyle vadi geçitleri belirleyici unsur olmuştur. Osmanlı imparatorluğu bu coğrafi faktörleri göz önüne alarak savunmasını kalelerin yanı sıra geçitlere de kurmak suretiyle belirlemeye çalışmıştır. Kafkasya coğrafyasında yapılan birçok savaşta görüldüğü üzere, geçitlerdeki üstünlük kaybedildiğinde, ağır topların nakli ile teçhizat ve birlik ikmal zorlaşacağından, uzun süreli kuşatmaların sürdürülmesi imkansızlaşmaktadır.

Hem 1828-29 hem de daha sonraki muharebeler göstermiştir ki Kür, Aras, Çoruh ve Yukarı Fırat geçit ve vadilerindeki müstahkem mevkiileri tutan birlikler ikmal ve iaşe temin edemezlerse kıtlıkla karşılaşmaları kaçınılmaz olmaktadır. Bunun yanı sıra zorlu iklim

Osmanlı Savunma ve Lojistik Sistemleri Bağlamında 1828-29 Savaşının Okunması

şartları altında mevcut mevkilerini korumakta zorlaşmaktadır. Kuzeydoğu Anadolu'nun Allahuekber Dağları ve Sarıkamış'ın da içinde yer aldığı Soğanlı Dağı savaş boyunca önemli muharebelerin cereyan ettiği yerlerdir. Ayrıca bu bölge vadilerinden akan nehirler çetin arazide doğal geçitler açarak insan ve iaşe transferinin temel güzergahı olmuştur. Mesela Fırat – Aras – Arpaçay'ın izlediği güzergâh bunlardan birisidir. Harekât için en önemli mevkiler aynı zamanda çatışmaların da merkezi olmuştur.

Erzurum Kuşatması

1829 yılına girenken Osmanlı yönetimi Kafkas ordusunun tüm komuta kademesinde değişikliğe gitmiştir. Hem Kars hem de Ahıska'nın geri alınması üzerine bir plan yapılmıştır. Öncelikle lojistik sitemini güçlendiren yeni komutanlar yaklaşık 80 bin kişilik bir orduyu bu şehirlerin kurtarılması için seferber etmiştir. Ancak mevcut askeri birliklerin milis ve yerel kuvvetlerden oluşan düzensiz karakteri böyle bir hareketin gereken eğitim ve donanımdan yoksun olarak başlatılmasını zorunlu kılmıştır. Rus kolordu komutanı Paskeviç ise Erzurum, Batum ve Trabzon üzerine yapılacak bir harekât ile Osmanlı Devleti'nin Anadolu topraklarının bütünlüğünü parçalamak düşüncesindedir. Osmanlı'nın yeni cephe komutanlarından Sivaslı Hakkı Paşa Kars'ı geri almak için Erzurum'dan harekete geçince Paskeviç kumandasındaki Rus ordusu temmuz ayının ilk gününe kadar süren bir dizi savaş ve manevra ile cevap vermiştir. Yapılan muharebelerde Osmanlılar ağır bir yenilgiye uğramıştır.

Ruslar Erzurum'u ele geçirdikten sonra Bayburt, Gümüşhane hatta Sivas vilayetlerini dahi ele geçirmek niyetiyle ileri hareketlerine devam etmiştir. Bununla birlikte bu şehirler Trabzon limanı ele geçirildikten sonra stratejik güvene kavuşabilecektir. Bu nedenle Bayburt ve Gümüşhane üzerinden Trabzon'a ulaşmak isteyen Ruslar buraya önemli miktarda kuvvet göndermelerine rağmen Bayburt çevresinde çok oyalanmışlardır. Bayburt ve çevresinde Lazistan eyaletinden toplanan ücretli askerlerin önemli direnişi olmuştur. Bölgedeki paralı askerleri komuta eden Osman Paşa Çoruh nehrinin Hart köyünden geçtiği dar bir geçit üzerine bir bend kurdukmak suretiyle Rus ordusu için bir tuzak hazırlamıştır. Çoruh nehrinin bahar aylarında çoğalan suları önüne bir bend yapılmak suretiyle biriktirilmiştir. Daha sonra dar bir boğazdan geçmekte olan Rus kuvvetleri üzerine bend önünde biriken suları serbest bırakarak bir su taşkını meydana getirilmiştir. Rus ordusunun bu şaşkınlığı esnasında onlara önemli kayıplar verdirmiş hatta kumandan Burtsov bu olay esnasında öldürülmüştür. Fakat General Paskeviç Bayburt'ta meydana gelen hadisenin yarattığı tedirginliği çok kısa zamanda atlatarak şehri abluka altına almış ardından Trabzon üzerinden Erzurum'a gelecek yardımlar için kilit bir noktada bulunan şehri almak için General Muravyev'i de bölgeye göndermiştir (Mehmed Arif, 1912, s. 882-904). Paskeviç için Hart köyünün stratejik bir özelliği olup olmadığı bilinmese de önemli bir komutanının burada öldürülmüş olmasından dolayı hareketin odağı olarak Hart köyü ve çevresini seçtiğini söylemek mümkündür. Daha sonra Paskeviç Erzurum'a geri dönmüştür. Esas amacı olan Sivas ve çevresindeki maden kaynaklarının olduğu bölgeye yönelik harekât planına son şeklini vermek düşüncesindedir.

Osmanlı hükümeti Haziran 1829 tarihli bir belgesindeki bilgilere göre askerî harekât sırasında öküz arabaları için 100.000, mühimmat ve zahire nakliyesinde kullanılan deve, katır ve beygir bedellerine 150.000 kuruş harcanmıştır. Ayrıca aylık ortalama nakliye masrafının 90.000 kuruş civarında olacağı bilgisi paylaşılmıştır (BOA. HAT. 1061/43593). Bu harcanan meblağlar Raimund Montecuccoli'nin "Savaşı yürütmek için üç şey gerekir: Para, para ve tekrar para" sözünü doğrular mahiyettedir.

Ordunun ihtiyaç duyduğu mühimmat cepheye hayvanların çektiği arabalar ile gerçekleştirilirdi. Sefer halindeki ordu için gereken ihtiyaçları belirleyip tedarik etme ve teslim etme sorumluluğu Ordu Defterdarının görevi idi. Mesela Ruslar Kars üzerine yürürken, Kars kalesinde ihtiyaç duyulan obüs ve kuşatma toplarının yanı sıra fişek ve zahire Ordu Defterdarı Mehmet Ali Efendi tarafından tedarik edilerek 400 araba ile Kars'a ulaştırılmıştır (BOA. HAT. 1069/43763). Nakliye vasıtaları olmayan bir ordunun taşıyıcısı olmayan bir silah gibi değerlendirilmesi araba ve yol unsurları içinde geçerlidir. Ancak savaşın gidişatı uzadıkça bu lojistik sistemin tam olarak işlemediğini görmekteyiz. Mesela Erzurum'dan Ahıska ve Kars kalelerine erzak ve zahire nakli söz konusu olduğunda Erzurum dahilinde bırakın yük hayvanlarını bu erzak ve zahirenin yükleneceği türden arabaların dahi bulunmadığı görülmüştür. Vakanüvis Lütfi Efendi'nin ifade ettiğine göre bölge ahalisinin eski hamiyet ve gayretleri kalmamıştır. (Ahmed Lütfi Efendi, 1999, s. 371).

Bu savaş sırasında Türk kuvvetlerinin coğrafi yer adlandırmalarını haritada okuyamadığı hatta üst düzey subayların komuta kademe içerisinde fazla aktif olmadıkları ile ilgili bazı eleştiriler bulunmaktadır. Yeniçeri ocağının kaldırılması sonrası yeni ordunun henüz sevk ve idare edilmeyişi kadar ordunun sürat temini, disiplin, silahlanma ve birliklerin muharebe kabiliyeti kazanması için yeterli hazırlık yapılmadığını da söylemek gerekir.

1828-1829 Rus savaşı Türk ordusunun XVIII. yüzyıldan itibaren istihkâmcılarını yetiştiren Askerî mühendishanenin savaşlardaki başat rolünü göstermesi bakımından dikkat çekicidir. Yeni kurulan ordu bünyesinde ulaştırma birliklerinin henüz organize edilememiş olması savaşın seyrine silah ve cephane eksikliği kadar etki etmiştir. Bu savaşın hemen öncesinde hem yeniçeri ocağını kaldırmış hem de eski kapıkulu ordusunda reformlar yoluyla bazı uygulama değişikliğine gitmiş olan Osmanlı hükümetinin rakibi Avrupalı devletlerin ordularından insan gücü ve malzeme bakımından oldukça geride kaldığını da vurgulamak gerekir.

Rusya Paskeviç komutasında Kafkas cephesindeki giriştiği neredeyse tüm muharebelerde Osmanlı kuvvetlerini ağır yenilgilere uğratmıştır. Rumeli cephesindeki çatışmaların İstanbul'u dahi tehdit etmesi üzerine Osmanlı hükümeti mütareke imzalanması için ilk adımı atan taraf olmuştur. İkili görüşmelerde Rus tarafının ağır koşullar içeren taleplerine Osmanlı hükümeti razı olmak durumunda kalmıştır. Barış görüşmelerine geçmeden önce Kafkasya cephesinde Paskeviç Ahıska kalesi civarındaki hududun en az iki saatlik mesafede olması gerektiğini Türk ve Rus sınır memurlarına söylediği halde daha sonra Rus sınır tahdit komisyonuna başkanlık eden elçi Ribobir hiçbir şekilde bu hususa riayet etmemiştir. Türk heyetinde bulunan mühendis ve haritacı Fenni Efendi ile mühendishane baş hocası İshak Efendi'nin girişimleri sonuçsuz kalmıştır. Ahıska sınır hattında Türk topraklarının zayı olması kaçınılmaz olmuştur.

Osmanlı-Rus savaşını sona erdiren Edirne antlaşması 14 Eylül 1829 tarihinde imzalanmıştır. 16 maddeden oluşan antlaşmasının sınırlar ile ilgili hükümlerine göre doğu sınırı Guri'nin güneyinden başlamak suretiyle İmereti üzerinden Ahıska'ya ve oradan Kars şehrinin Gürcistan ile sınır olduğu kesime kadar uzanmaktadır. Anapa, Poti, Azgur, Ahılkelek ve Ahıska şehirleri Rus idaresine bırakılmıştır. Savaş sırasında işgal edilmiş olan Ardahan, Kars, Bayezid ve Erzurum şehirleri ise Türk tarafına iade edilmiştir. Ayrıca Rusya'nın İran'dan ele geçirdiği Revan ve Nahçıvan hanlıklarının Rus hakimiyetinde olduğunu Osmanlı hükümeti kabul etmiştir. Rumeli tarafında ise Tuna ve Prut nehirlerinin Karadeniz'e ulaştıkları hat Osmanlı- Rus sınırı olarak belirlenmiştir. Ayrıca Eflak ve Boğdan için özerk bir yönetim anlayışı kabul edilmiştir.

Sonuç

Osmanlı imparatorluğu klasik döneminde askeri kaynaklarının çeşitliliği ve etkin kullanımı sayesinde yaptığı savaşlarda başarı elde etmiştir. Gerek doğu gerekse batı yönünde yaptığı seferlerde lojistik sorununu çözdüğü oranda muharebelerden kazançlı çıkmıştır. Ancak imparatorluk coğrafyasının büyük ve zengin kaynakları bulunmasına rağmen eğer dönemin ulaşım teknolojisini, coğrafyasını ve iklimsel değişkenliğini hesaba katmazsa ordularını lojistik kaynaklarla buluşturma noktasında sıkıntılar yaşaması kaçınılmaz olmuştur. Orduların savaş gücü lojistik desteğin sağlanma seviyesi ile doğru orantılıdır.

Osmanlılar Rusya ile giriştiği 1828-29 savaşlarında değişen savaş teknolojisi ve stratejilerine henüz tam olarak sahip olmasa da savunma olanaklarını güçlendirmek ve düşman unsurların hudut hattında rahatça yürütmesine fırsat vermeyerek sonuç almak istemiştir. Şark cephesinin önemli savunma noktaları olan Ahıska, Kars ile Ardahan şehirlerinin kale ve tabyalarında yaptığı savunma tedbirlerine karşın yeniçeri ocağının kaldırılması sonrası kurulan yeni ordunun tam olarak organize edilemeyişi, ücretli askerlerin disiplin, askeri taktik ve stratejiden yoksunlukları savaşın kaybedilmesinde etkili olmuştur. Ahıska ve Kars'ın geri alınması iklimsel koşullar dikkate alınmadan bir harekât planlanmıştır. Ayrıca bölgedeki yerli etnik unsurların savaş sırasında takındıkları tutum için önlemler alınmadığından savaş sonrasında Rusya'nın demografik değişikliklerine engel olunamamıştır. Bununla birlikte Rus orduları otokratik bir askeri modernleşme hamlesi ile Osmanlılara karşı değişen taktik manevralar kullanmak suretiyle başarılı olmuştur. Ruslar hem asker toplama hem de askeri harcamaların vergilendirilmesi süreçlerini Osmanlılara nazaran daha iyi yönettiklerinden dolayı 19. yüzyıl savaşlarında Osmanlılara karşı başarılı olmuşlardır.

Osmanlı Savunma ve Lojistik Sistemleri Bağlamında 1828-29 Savaşının Okunması

KAYNAKÇA

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri

Başbakanlık Osmanlı Arşivi

D. BŞM. BNE. d. 16338(18.11.1827), 16319 (25.03.1825)

C. AS. 523/21850(18.04.1825), 882/37890(14.02.1821)

BOA, HAT. 1061/43593 (17.04.1829), 1069/43763 (23.06.1828)

Ahmed Lütfi Efendi. (1999). *Vak'anüvis Ahmed Lütfi Efendi Tarihi*, Cilt. I ve 2-3, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları.

Agoston, G. (2012). *Osmanlı'da Strateji ve Askeri Güç*, Çeviren: M. Fatih Çalışır, İstanbul, Timaş Yayınları.

Allen, W. E.D. and Muratoff, P. (1966). *1821-1921 Türk – Kafkas Sınırındaki Harplerin Tarihi*, Ankara: Genelkurmay Basımevi.

Çaycıoğlu, S. O. (2018). “Rusya'nın Kafkasya Siyaseti: General Paskeviç'in Başkomutanlığı Dönemi (1827-1831)”, Marmara Üniversitesi, SBE, Doktora Tezi.

Dündar, A. (2000). *Arşivlerdeki Plan ve Çizimler Işığında Osmanlı İmar Sistemi (XVIII. ve XIX. Yüzyıl)*, Ankara, Kültür Bakanlığı Milli Kütüphane Basımevi.

Engin, H. (2022). “Tuna Savunma Hattında Bir Osmanlı İstihkâmı: Askeri ve Mali Yönleriyle İbrail Kalesi'nin Organizasyonu (1711-1829)”, Trakya Üniversitesi, SBE, Doktora Tezi.

Erkin, C. (1940). “1828-1829 Türk-Rus Harbi Kafkas Cephesi”, Ankara, *Askeri Mecmua*, Sayı: 117.

Eyice, S. (2001). “Kale” *İslam Ansiklopedisi*, TDVY, İstanbul, 2001, Cilt: 24, s. 234-242

Kavrelişvili, R. (2022). *Gürcü Basınında Türkiye (1866-1939)*, İstanbul, Bilge Kültür Sanat Yayınları.

Kazımov, İ. (2012). *Ahıska Türkleri: Dil, Tarih ve Folklor*, Bakü, Azerbaycan Milli İlimler Akademisi Yayınları.

Keçeci, S. (2016). “The Grand Strategy of the Russian Empire in the Caucasus Against Its Southern Rivals (1821-1833)”, The London School of Economics and Political Science, PhD Thesis.

Kılıç, D. (2001). “Rusya'nın Doğu Anadolu Siyasetinde Eçmiyazın Kilisesinin Rolü (1828-1915)”, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, *Türk Kültürü*, Sayı: 461, Yıl:39, s.535-548.

Kırzioğlu, M. F. (1953). *Kars Tarihi*, C. 1. İstanbul, Işıl Matbaası.

Kop, Y. (1999). “1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşı'nda Kars ve Çevresi”, Atatürk Üniversitesi, SBE, Doktora Tezi.

LeDonne, P. J. (1997). *The Russian Empire, and the World, 1700-1917, The Geopolitics of Expansion and Containment*, Newyork, Oxford University Press.

LeDonne, P.J. (2004). *The Grand Strategy of the Russian Empire, 1650-1831*, Newyork, Oxford University Press.

Mehmed Arif (1912). “1244-45 Savaşına Dair Bir Vesika”, *TOEM*, İstanbul, Cilt:14, ss. 882-904.

Moltke, von H. (2023). *1828 Seferi, Bulgaristan ve Rumeli'de Ruslar (1828-1829 Osmanlı Rus Savaşı)*, Çeviren: Amil Dadaloğlu, İstanbul, Dorlion Yayınları.

Monteith, W. (1856). *Kars and Erzeroum with Campaigns of Prince Paskiewitch in 1828 and 1829*, London: Longman.

Nazır, B. (1993). “Osmanlı-Rus Savaşlarında Acaralılar (1774-1829)”, Atatürk Üniversitesi SBE, Yüksek Lisans Tezi,

Özcan, T. (2014). *Sosyal ve Ekonomik Etkileri Açısından 1828-1829 Osmanlı Rus Savaşı*, Ankara, Gece Kitaplığı.

Quataert, D. (1997). “19. Yüzyıla Genel Bakış, Islahatlar Devri 1812-1914”, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, Cilt-2, Editörler: Halil İnalçık, Donald Quataert, İstanbul, Eren Yayınları.

Rhinelander, L. H. (1975). "Russia's Imperial Policy: The Administration of the Caucasus in the First Half of the Nineteenth Century." *CSP* 17, No. 2, ss.218-235.

Urquhart, D. (2014). *Osmanlı'nın Askeri Gücü*, Çeviren: Mehmet Güneş, İstanbul, Kitabevi Yayınları.

Ülkü, O. (2005). “Kars ve Ardahan Tabyaları”, Atatürk Üniversitesi, SBE, Doktora Tezi.